

АНОТАЦІЯ

Кухар О. В. Механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств: теорія, методологія, практика.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України. – Харків, 2024.

В дисертації отримано нове вирішення важливої наукової проблеми розробки теоретично-методологічних, методичних та прикладних засад управління процесами дотримання економічної безпеки аграрних підприємств в контексті підвищення економічної ефективності їх діяльності, нормалізації відтворювальних процесів та стабілізації розвитку.

Вивчено економічну природу та значення основних понять, систематизувати теоретичні основи і окреслити шляхи забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Встановлено структурні особливості економічної безпеки аграрних підприємств. Визначено компоненти системи управління економічною безпекою аграрних підприємств і проаналізувати взаємозв'язки та взаємовпливи між її елементами. Розроблено методологічні основи для обґрунтування та впровадження концепції економічної безпеки аграрних підприємств. Визначено методичні засади ідентифікації загроз економічній безпеці аграрних підприємств. Обґрунтовано методичні підходи оцінювання показників, які впливають на рівень економічної безпеки аграрних підприємств. Розроблено теоретичні та практичні основи стратегічного управління економічною безпекою аграрних підприємств. Визначено тенденції розвитку аграрних підприємств та встановити основи для ефективного управління їх економічною безпекою. Обґрунтовано методи регуляції впливу держави для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Виявлено порушення балансу у зовнішніх та внутрішніх економічних пропорціях розвитку, і оцінити їх вплив на економічну безпеку

аграрних підприємств. Опрацьовано склад і особливості використання інструментів управління економічною безпекою аграрних підприємств.

В дисертації розроблено інтегровану концепцію управління процесами дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, яка базується на принципах відстеження станів, що визначаються як безпечні або небезпечні, активізації управлінських механізмів, впровадженні необхідних інструментів та створенні складної, дворівневої структури управління, яка включає підсистеми, що займаються ідентифікацією поточних станів і реалізацією стратегій для нейтралізації потенційних загроз. Ідентифіковано методологічні принципи керування економічною безпекою аграрних підприємств, які ґрунтуються на систематичному моніторингу, який передбачає застосування методів оцінювання фінансової стабільності, виявлення ключових тенденцій у розвитку економічного потенціалу підприємств, визначення стратегічних напрямів, вибір стратегічних альтернатив, формування стратегій і розробку управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Обґрунтовано структурування процесу дотримання економічної безпеки аграрних підприємствах шляхом визначення зовнішніх факторів та викликів, що впливають на вказані процеси з окремою ідентифікацією ключових компонент економічної безпеки, включно з інвестиційною, виробничою, науково-технічною, сировинно-ресурсною, фінансовою, енергетичною, кадровою, правовою та екологічною безпекою, а також встановленням зв'язку цих компонент з механізмами та інструментарієм управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств. Удосконалено архітектуру інтегрованого механізму управління економічною безпекою аграрного підприємства, в основі якої лежить синтетичний підхід до поєднання організаційного, економічного, фінансового, страхового та цінового механізмів дотримання економічної безпеки основної діяльності з подальшою ідентифікацією їх системних ознак на критеріях емерджентності, адаптивності та адитивності, а також системо-значимих й системо-утворюючих ознак та пропорцій поєднання їх складових. Розвинуто тлумачення терміну «економічна

безпека аграрних підприємств» як стану, що визначається залежностями та взаємодією різних процесів у зовнішньому та внутрішньому середовищі, важливою частиною чого є визначення критеріїв для оцінювання безпечних станів діяльності аграрних підприємств, а також визначено типологію структурних складових системи управління економічною безпекою, яка включає різноманітні функціональні компоненти: екологічні, ресурсні, фінансові, інтеграційні, моніторингові, інформаційні, виробничі, технічні, кадрові, збутові, наукові, інноваційні, а також компоненти управління запасами, страхове забезпечення, державне регулювання.

У першому розділі систематизовано та розвинуто понятійно-категоріальний апарат досліджень процесів управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, впорядковано наукові підходи до вивчення вказаної проблематики з обґрунтуванням на цій основі концептуальних засад управління дотриманням економічної безпеки аграрних підприємств, визначено структурні, організаційно-правові та нормативні особливості дотримання економічної безпеки в діяльності аграрних підприємств.

У другому розділі обґрунтовано засади використання системного підходу до формування концепції управління економічною безпекою аграрних підприємств, визначено критерії оцінки їх економічно безпечного стану, принципи управління економічною безпекою на мікрорівні, методологію реалізації концепції раціонального управління економічною безпекою аграрних підприємств, встановлено роль та місце економічної безпеки аграрних підприємств у структурі економічної безпеки галузей, сфер та секторів національної економіки, а також сформовано систему методичних підходів до оцінки економічної безпеки аграрних підприємств.

У третьому розділі досліджено особливості державного регулювання для забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств, розроблено систему інструментів для управління їх економічною безпекою, а також визначено динамічні особливості використання цих інструментів в залежності від загроз

зовнішнього середовища.

У четвертому розділі визначено сутність та науково-прикладні основи стратегічного управління економічною безпекою аграрних підприємств, а також склад і суть механізмів управління з урахуванням різних факторів, що впливають на економічну безпеку аграрних підприємств.

У п'ятому розділі розроблено модель моніторингу економічної безпеки аграрних підприємств та процедури генерування управлінських рішень за результатами її застосування, ідентифіковано процедури реагування на інвестиційні, структурні, функціональні та цінові загрози економічній безпеці аграрних підприємств.

Отримані в дисертаційному дослідженні наукові результати можуть бути використані аграрними підприємствами та органами державного управління агропромисловим розвитком в процесі формування та вдосконалення політики дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, при розробці конкретних програм та проектів в аграрній сфері.

Ключові слова: економічна безпека аграрного підприємства, механізм управління, ідентифікація загроз, моніторинг небезпечних станів, інструментарій управління економічною безпекою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, які розкривають основний зміст дисертації:

1. Кухар О.В. Досвід зарубіжних країн у реалізації економічної безпеки у рамках цифровізації. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 319-325. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-1-39>
2. Кухар О.В. Особливості управління економічною безпекою підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 291–296. <https://doi.org/10.3688/2415-8453-2022-3-42>
3. Кухар О.В. Нейтралізація загроз економічній безпеці підприємства в

умовах цифровізації економіки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 4. С. 274-278. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-4-41>

4. Сенчук І.І., **Кухар О.В.** Еволюція наукових поглядів на збереження економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 394-399. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-2-57> (авторський внесок полягає у систематизації позицій різних авторів та наукових шкіл з урахуванням змін в цільових орієнтирах діяльності товаровиробників та рівні розвитку їх економічного потенціалу)

5. Кухар О.В. Інституціональні засади економічної безпеки аграрних підприємств та їх об'єднань. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 4. С. 48-54. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-4-8>

6. Кухар О.В. Принципи ідентифікації загроз та стану економічної безпеки аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 5-6. С. 17-22. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-5-3>

7. **Кухар О.В.**, Матюх Л.В. Підвищення рівня конкурентоспроможності як ключовий напрям для забезпечення стратегічної економічної безпеки підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 1. С. 334-338. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-49> (авторський внесок полягає в обґрунтуванні залежності стану дотримання економічної безпеки підприємствами в умовах зміни конкурентоспроможності їх продукції)

8. Крюкова І.О., Тохтамиш Н.І., **Кухар О.В.** Диверсифікація як стратегія забезпечення безпеки бізнес-суб'єктів аграрного сектору. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 335-339. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-54> (авторський внесок полягає в ідентифікації впливу галузевої та товарної структури на рівень конкурентоспроможності, ефективності та економічної захищеності основної діяльності аграрних підприємств)

9. Senchuk I., **Kukhar O.**, Kravchuk Yu. Application of a systematic

approach for the analysis of the economic security of enterprises in the agricultural sector of Ukraine. *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2023. Issue 3. P. 95-100. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-9-13> (авторський внесок полягає в обґрунтуванні структури систем управління економічною безпекою аграрних підприємств)

10. Крюкова І., **Кухар О.**, Накісько О. (2023). Роль і значення диверсифікації у досягненні безпеки аграрного бізнесу. *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2023. Issue 4. P. 259-265. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-35>. (авторський внесок полягає в ідентифікації особливостей здійснення заходів диверсифікації продукції в системі управління економічною безпекою аграрних підприємств)

11. Кухар О.В. Імплементация системного підходу до аналізу структури економічної безпеки підприємств аграрного сектора України. *Енергозбереження, енергетика, енергоаудит*. 2023. № 11 (189) С. 78-91. <https://doi.org/10.20998/2313-8890.2023.11.06>.

12. Senchuk I., **Kukhar O.**, Katkova T. The Formation of a Conceptual and Categorical Apparatus for Research on the Management of the Economic Security of Agrarian Enterprises. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2023. Vol. 318. № 4. P. 210-215. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-31> (авторський внесок полягає в розвитку наукового тлумачення основних категорій та понять досліджень процесу управління економічною безпекою аграрних підприємств, а також побудови відповідних механізмів управління)

13. Kukhar O. Elimination of investment threats in the management system of economic security of agricultural enterprises. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 2. P. 148-153. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.2.148>

14. Kukhar O. Basics of economic security of agricultural sector enterprises at the state level. *Actual problems of innovative economy and law*. 2024. No. 2, pp. 98-102.

15. **Кухар О.В.**, Уваров С. В., Єгіозар'ян А. Г. Контролінг як інструмент

управління економічною безпекою підприємства. *Development Service Industry Management*. 2024. №2. С. 56-65. (авторський внесок полягає у визначенні особливостей реалізації контрольної функції управління в системі управління економічною безпекою підприємства)

16. **Kukhar, O.**, Kravchuk, Y., & Brechko, O. (2023). Digital transformation as a factor in ensuring economic security of enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(5), 143-152. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-5-143-152> (WoS) (авторський внесок полягає в ідентифікації особливостей управління економічною безпекою підприємств в умовах цифровізації)

17. Kotvytska, N., Bohdaniuk, I., & **Kukhar, O.** (2024). Key aspects and process of formation of the mechanism for ensuring economic security of agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10(1), 145-152. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-145-152> (WoS) (авторський внесок полягає в обґрунтуванні структури та архітектоніки механізму управління економічною безпекою аграрних підприємств)

Публікації, які додатково розкривають зміст дисертації:

18. **Кухар О.В.**, Крюкова І.О., Руденко С.В. Реалізація потенціалу диверсифікації аграрного бізнесу для зниження ризиків сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 24-28. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-3> (авторський внесок полягає у визначенні особливостей диверсифікації, як інструменту ризик-менеджменту та підвищення безпечності здійснення основної економічної діяльності аграрними підприємствами)

19. Кухар О.В. Застосування інструментів контролінгу для зниження загроз економічній безпеці підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 2. С. 426-432. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-52>

20. Volyk, S., **Kukhar, O.**, & Bril, M. (2023). Management of the

agricultural enterprises' competitiveness in the context of food security. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(4), 88-95. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-4-88-95> (WoS) *(авторський внесок полягає у визначенні місця та ролі інструментів управління економічною безпекою аграрного підприємства в контексті управління конкурентоспроможністю підприємств та їх продукції)*

21. Matviienko-Biliaieva G., **Kuhar O.**, Salionovych L., Volyk S., Larina T. (2023) The importance of digitization in the post-war recovery of the economy. *Collection Of Papers New Economy. Volume 1, No. 1, 42-63.* <https://doi.org/10.61432/CPNE0101042m> (Scopus) *(авторський внесок полягає у оцінюванні перспектив використання цифрових технологій при прийнятті рішень в управлінні економічною безпекою аграрних підприємств)*

Публікації апробаційного характеру:

22. Кухар О. В. Щодо новелізації законодавства України про кримінальну відповідальність в умовах війни з захисту державної цілосності та суверенітету. *Правові виклики сучасності : матеріали круглого столу, м. Харків, 20 груд. 2022 р. - Харків : ДБТУ, 2022. - С. 73-75.*

23. Hlushchenko S., Duyunova T., **Kukhar O.**, Senchuk I. Fighting corruption in Ukraine during martial law: an analysis of some legislative changes. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices : Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference, January 27-28, 2023. - Tallinn, 2023. - P. 16-20.* *(авторський внесок полягає в ідентифікації впливу корупційних ризиків на процес управління економічною безпекою підприємств)*

24. **Кухар О. В.**, Семенко О. І. Законність як необхідна умова існування правової держави. *Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання : матеріали ІХ міждисциплінар. наук.-практ. конф., 30 листоп. – 1 груд. 2023 р. - Харків : ДБТУ, 2023. - С. 200-201.* *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні принципів дотримання законності в управлінні економічною безпекою)*

25. Кухар О В. Забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану в Україні. Управління розвитком соціально-економічних систем : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 квіт. 2023 р. - Харків : ДБТУ, 2023. - С. 370-375.

26. Кухар О. В. Інструментарій елімінування викликів та загроз в управлінні економічною безпекою аграрних підприємств. Актуальні питання фінансів, економіки, обліку і менеджменту: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції , м. Кропивницький, 27 січня 2024 р.: у 2 ч. Кропивницький: ЦФЕНД, 2024. Ч. 2. С. 81-83.

27. Кухар О. В. Стратегії управління економічною безпекою суб'єктів аграрного бізнесу в умовах воєнно-політичних викликів. Інноваційні технології маркетингу і менеджменту в умовах трансформаційних змін: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 28-29 лютого 2024 р., Хмельницький: ХКТЕІ, 2024. С. 68-71.

ABSTRACT

Kuhar O. V. Management mechanisms of the economic security of agrarian enterprises: theory, methodology, practice.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by economic activity). – Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The thesis received a new important scientific problem solving theoretical and methodological development, methodological and applied the principles and practical recommendations for rationalizing the management of economic security of agricultural enterprises in the context of increasing economic efficiency of their activities, normalization and stabilization of reproduction processes of development.

The economic nature and significance of key concepts were studied, theoretical

foundations were systematized, and ways to ensure the economic security of agricultural enterprises were outlined. Structural features of economic security for agricultural enterprises were established. Components of the economic security management system for agricultural enterprises were identified, and the interrelationships and interactions between its elements were analyzed. Methodological foundations for the justification and implementation of the concept of economic security for agricultural enterprises were developed. Methodological principles for identifying threats to the economic security of agricultural enterprises were determined. Methodological approaches for evaluating indicators affecting the level of economic security of agricultural enterprises were justified. Theoretical and practical foundations for the strategic management of the economic security of agricultural enterprises were developed. Development trends of agricultural enterprises were identified, and the foundations for effective management of their economic security were established. Methods of regulatory state influence to ensure the economic security of agricultural enterprises were substantiated. Imbalances in the external and internal economic proportions of development were identified, and their impact on the economic security of agricultural enterprises was evaluated. The composition and peculiarities of using management tools for the economic security of agricultural enterprises were explored.

An integrated concept of managing the processes of ensuring the economic security of agricultural enterprises was developed, based on principles of monitoring states defined as safe or dangerous, activating management mechanisms, implementing necessary tools, and creating a complex, two-level management structure. This structure includes subsystems that handle the identification of current states and the implementation of strategies to neutralize potential threats. Methodological principles for managing the economic security of agricultural enterprises were identified, based on systematic monitoring that includes methods for assessing financial stability, identifying key trends in the development of the economic potential of enterprises, defining strategic directions, selecting strategic alternatives, forming strategies, and developing management decisions to ensure the

economic security of agricultural enterprises. The structuring process for maintaining economic security in agricultural enterprises was justified by identifying external factors and challenges affecting these processes, with separate identification of key components of economic security, including investment, production, scientific-technological, resource, financial, energy, personnel, legal, and environmental security, as well as establishing the connection of these components with mechanisms and tools for managing the economic security of agricultural enterprises.

The architecture of the integrated management mechanism for the economic security of agricultural enterprises was improved, based on a synthetic approach combining organizational, economic, financial, insurance, and price mechanisms to ensure the economic security of core activities. This further identifies their systemic features based on criteria of emergence, adaptability, and additivity, as well as system-significant and system-forming features and proportions of their components. The interpretation of the term "economic security of agricultural enterprises" was expanded to reflect a state determined by the dependencies and interactions of various processes in the external and internal environments, with an important part being the determination of criteria for assessing the safe states of agricultural enterprises' activities. A typology of the structural components of the economic security management system was defined, including various functional components: environmental, resource, financial, integration, monitoring, information, production, technical, personnel, sales, scientific, innovative, as well as inventory management, insurance, and state regulation.

The first section systematized and developed the conceptual and categorical apparatus for researching the processes of managing the economic security of agricultural enterprises, organized scientific approaches to studying this issue, and justified on this basis the conceptual foundations for managing the economic security of agricultural enterprises. It also identified the structural, organizational-legal, and normative peculiarities of maintaining economic security in agricultural enterprises' activities.

The second section justified the foundations for using a systematic approach to

forming the concept of managing the economic security of agricultural enterprises, defined criteria for assessing their economically secure state, principles for managing economic security at the micro level, methodology for implementing the concept of rational management of economic security for agricultural enterprises, established the role and place of economic security for agricultural enterprises in the structure of economic security of industries, sectors, and the national economy, and formed a system of methodological approaches for assessing the economic security of agricultural enterprises.

The third section examined the peculiarities of state regulation to ensure the sustainable development of agricultural enterprises, developed a system of tools for managing their economic security, and identified the dynamic peculiarities of using these tools depending on external environment threats.

The fourth section defined the essence and scientific-applied foundations of strategic management of the economic security of agricultural enterprises, as well as the composition and essence of management mechanisms considering various factors affecting the economic security of agricultural enterprises.

The fifth section developed a model for monitoring the economic security of agricultural enterprises and procedures for generating management decisions based on its application, identified procedures for responding to investment, structural, functional, and price threats to the economic security of agricultural enterprises.

The scientific results obtained in the dissertation research can be used by agricultural enterprises and state agricultural development management bodies in the process of forming and improving the policy of maintaining the economic security of agricultural enterprises, and in developing specific programs and projects in the agricultural sector.

Key words: economic security of the agricultural enterprise management mechanism, identification of threats, monitoring of hazardous conditions of enterprise, economic security management tools.